

Қазақстанда әзірге инновацияларға кәсіпкерлік көзқарас жоқ. Шын мәнінде, іс жүзінде қандай да бір жаңалықтарды игерудің Имитациялық схемаларының басымдылығы белгіленген, бұл Қазақстанның "қуып жетуші дамуының" сценарийін жүзеге асыруға әкеледі. Бұл ретте Инновациялық әлеует кәсіпорындардың экономикалық неғұрлым дамыған елдерде әзірленген бөтен жаңа идеяларды қабылдау және жаңа технологияларды имитациялау қабілеті ретінде ғана түсініледі.

Жалпы алғанда, кәсіпорынның инновациялық әлеуеті деп оның инновациялық үдерістер үшін қолдануға болатын барлық ресурстарын түсіну керек: материалдық, қаржылық, кадрлық, ақпараттық, ұйымдастырушылық және техникалық. Персоналға келетін болсақ, оның инновациялық әлеуеті қызметкерлердің өздерінің және басқа да жаңа идеялар мен жобаларды әзірлеу және тиімді іске асыру қабілетіне байланысты.

Бұл мақалада стратегиялық-инновациялық қызмет деп қағидатты жаңа өнім жасау, оларды өндірудің жаңа технологияларын жасау және қолдану үшін ғылыми зерттеулер мен әзірлемелердің нәтижелерін пайдалануға және коммерцияландыруға бағытталған қызмет ұғынылады. Бұдан басқа, кәсіпорынның инновациялық әлеуеті деп тиісті инфрақұрылыммен қызмет көрсетілетін зияткерлік, материалдық-техникалық, кадрлық және қаржылық ресурстарда бар инновациялық мақсаттарға жету қабілеті түсініледі.

Әлеулі инновациялық әлеуеті бар және (немесе) оны қалыптастыруға және дамытуға саналы түрде ұмтылатын кәсіпорынды инновациялық (инновациялық сезімтал) деп атауға болады. Кәсіпорынның инновациялығы маңызды бәсекелестік артықшылығы болып табылады, өйткені бизнесті өмір сүру мен дамудың жаңа мүмкіндіктерін озық және үздіксіз іздеу жүйесі арқылы сыртқы орта тарапынан төніп тұрған қауіптерден уақытылы қорғауға мүмкіндік береді. Бұл ретте кәсіпорынның бейімделу қабілеті күшейіп, басқарушылық шешімдерді қабылдау көкжиегі кеңейіп, өнімдер мен технологиялардың әртүрлілігі мен вариативтілігі артады. Әдетте, егер ол қызықты, әр түрлі және креативті (инновациялық) болса, рынок кәсіпорынға деген қарым-қатынасты әрдайым оңға өзгертеді (кестені қараңыз. 1, автор жасаған).

Кәсіпорынның консервативті ұйымынан инновациялық айырмашылығы

Өлшемдер	Консервативті кәсіпорын	Инновациялық кәсіпорын
Кәсіпорынның мақсаты	Бірінші деңгейдің мақсаттары : өмір сүру , тез коммерциялық табысқа қол жеткізу, пайданың өсуі , сатудың өсуі , нарықтың үлесін кеңейту және т. б.	Сапаның екінші деңгейінің мақсаттары: корпорацияның және персоналдың инновациялық әлеуетін дамыту, ұзақ мерзімді өміршеңдігін қамтамасыз ету, тұтынушылардың әлеуетті қажеттіліктерін қанағаттандыру
Басқарушылық шешімдерді қабылдаудың ақпараттық базасы	Өткен тәжірибе , ағымдағы экономикалық жағдай , қазіргі проблемалар	Озық ақпараттық кеңістік : патенттер, ғылыми әзірлемелер , өнертабыстар , жаңа идеялар , жаңа технологиялар
Басқарушылық шешімдерді қабылдау тәсілі	Бір жақты , детерминистік, бір бағытты, реактивті	Көп нұсқалы, интерактивті , эксперименталды , проактивті
Кәсіпорынды басқару алгоритмі	Дәстүрлі, стереотипті көрініске сүйенетін, көбінесе жауап беретін, қатты	Инновациялық, Имитациялық, көбінесе озық , алдын алу , икемді
Кәсіпорынның мүмкін болатын тиімділік саласы	Тұрақты сыртқы орта, жақсы құрылымдалған, қарапайым жүйе	Тұрақсыз немесе стохастикалық орта, нашар анықталған күрделі жүйе
Кәсіпорынды стратегиялық басқару деңгейі	Төмен	Жоғары
Кәсіпорын моделі	Дәстүрлі , сыртқы әсерге тәуелді, регресске бейім	Өзін-өзі оқыту , өзін-өзі жобалау , өзін-өзі дамыту , өсіп келе жатқан

Инновациялық кәсіпорында іздеу жұмыстары және рационализаторлық ұсыныстарды әзірлеу, шығармашылық пен шабыт, құмарлық пен қиял, жаңа ойлар мен идеялар ынталандырылады. Мұнда әрбір қызметкер өз жұмысын жетілдіру туралы үнемі ойлайды (осыдан - қызметкерлердің тартылуының жоғары дәрежесі), әріптестермен бизнес-үдерістер мен өнімдердің сапасын талқылайды (командада жұмыс істеу), жаңа білім алуға ұмтылады, өзінің шығармашылық қабілеттерін, қызығушылығын, немқұрайлылығын дамытады, жаңа идеялар мен жобаларға бастамашылық жасайды. Керісінше, инновациялық әлеуеті төмен кәсіпорындарда рутинді біртектес операциялар басым, ал қызметкерлер үшін бей-жай, тітіркену, жанжал, созылмалы шаршау синдромы тән сипаттар болады. Осылайша, кәсіпорынның инновациялық әлеуетін алға қойылған инновациялық мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін міндеттерді орындауға оның дайындық шарасы ретінде қарастыруға болады.

Жоғары технологиялық тауарлардың ішкі және сыртқы нарықтарында бәсекелестік күрестің қатаңдауына, бұйымдардың күрделенуіне және оларды әзірлеуге арналған Уақыт пен қаражат шығындарының тиісті өсуіне, сондай-ақ инновациялық қызметтің жоғары тәуекелділігіне байланысты кәсіпорындардың стратегиялық-инновациялық қызметін басқару тиімділігін арттыру ерекше маңызға ие болады.

Қазіргі жағдайда өнеркәсіптік кәсіпорындар үшін стратегиялық-инновациялық қызметті жүзеге асыру өндіріс көлемінің өсуінің, өнім сапасын жақсартудың, өндірілетін тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың, жаңа технологияларды пайдалану негізінде бастапқы шикізатты, энергияны үнемдеу жолымен өндіріс шығындарын қысқартудың негізгі факторларының бірі болып табылады.

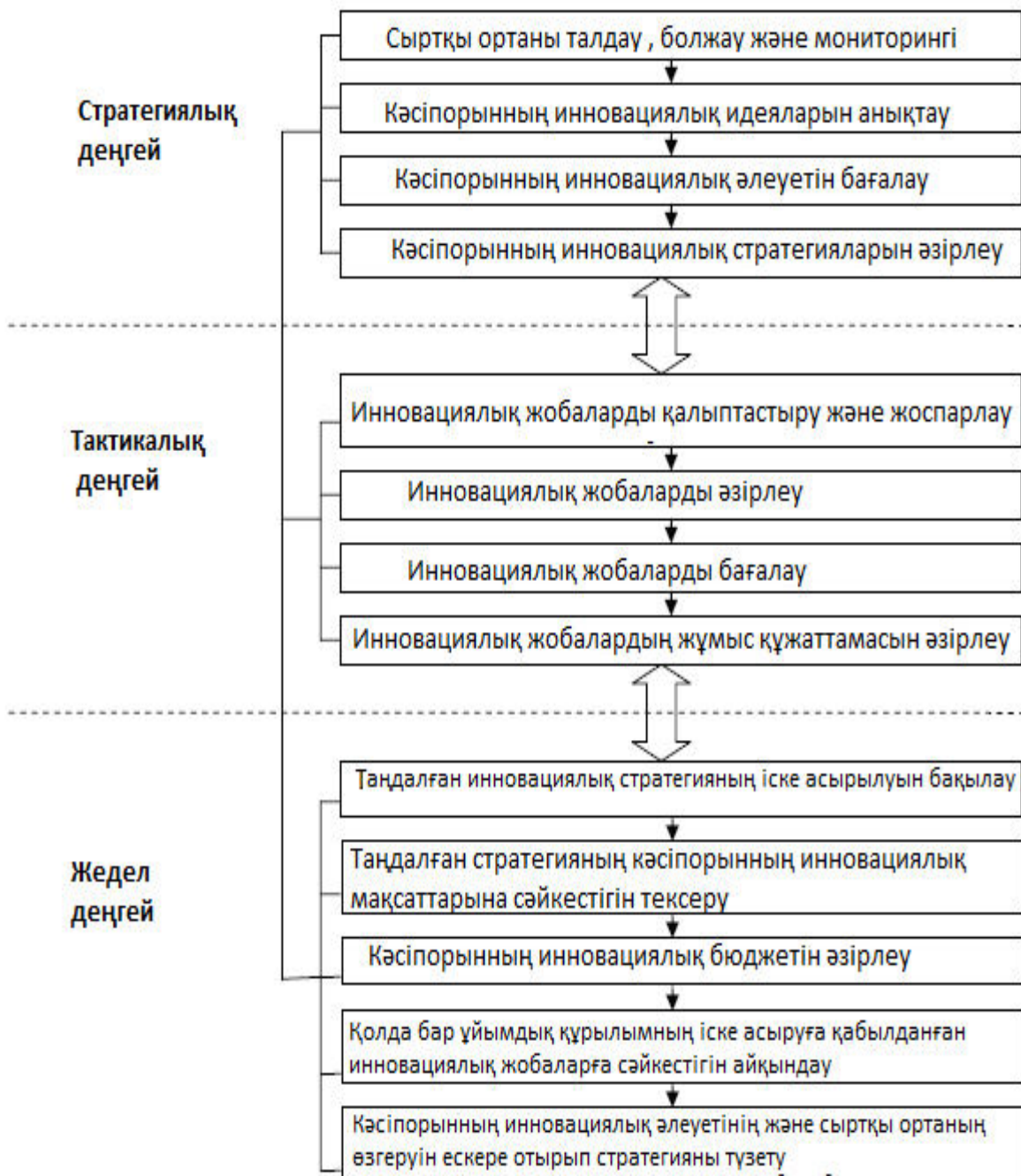
Өнеркәсіптік кәсіпорынның стратегиялық-инновациялық қызметін басқарудың жүйелік тәсілін қамтамасыз ету үшін үш деңгейде: стратегиялық, тактикалық және жедел басқару процестерінің өзара байланысы мен өзара тәуелділігін қамтамасыз ету қажет (сурет.1-зерттеу авторы әзірлеген).

Басқарудың стратегиялық деңгейінде инновациялық стратегияны қалыптастыру жүзеге асырылады. Инновациялық стратегияны әзірлеу кезінде сыртқы ортаның жай-күйін талдау бастапқы сәт бола алады. Ол макро - және микроэкономикалық ортадағы мүмкіндіктер мен қауіптерді анықтауға бағытталған.

Сыртқы ортаның жай-күйін талдау әрбір келесі сатымен қатар жүзеге асырылуы тиіс, өйткені сыртқы ортаны бағалауды үнемі жүзеге асыру қажет, бұл сыртқы ортадағы өзгерістерді бақылау дәрежесін арттыруға мүмкіндік береді. Сыртқы ортаның жай-күйін талдағаннан кейін кәсіпорын инновациялық мақсаттарды анықтайды. Одан кейін кәсіпорынның инновациялық әлеуетін бағалау бойынша жұмыс жүргізіледі, қажет болған жағдайда инновациялық әлеуетті дамыту бойынша іс-шаралар әзірленеді және жүзеге асырылады. Сыртқы ортаны кешенді талдау және инновациялық әлеует деңгейін бағалау негізінде кәсіпорынның инновациялық стратегиясы әзірленуде.

Басқарудың тактикалық деңгейінде кәсіпорынның инновациялық мақсаттарына қол жеткізу үшін инновациялық жобалар қоржынын қалыптастыру және жоспарлау жүзеге асырылады.

Басқарудың жедел деңгейі таңдалған инновациялық стратегияның іске асырылуын бақылауды қамтиды. Таңдалған стратегия кәсіпорынның инновациялық мақсаттарына сәйкес келе ме, жоқ па тексеріледі. Қолда бар ұйымдық құрылымның іске асыруға қабылданған инновациялық жобаларға сәйкестігі айқындалады. Содан кейін кәсіпорынның инновациялық даму стратегиясының тиімділігі бағаланады және кәсіпорынның инновациялық әлеуеті мен сыртқы ортасының өзгеруін ескере отырып, стратегияны түзету жүзеге асырылады.

Сурет 1 – Кәсіпорында басқарудың үш деңгейіндегі процестердің өзара байланысы және өзара тәуелділігі

Осылайша, кәсіпорынның инновациялық қызметінің стратегиялық ұйымының өзегі кәсіпорынды дамытудың корпоративтік (кешенді) стратегиясы шеңберінде әзірленетін және кәсіпорынның стратегиялық жиынтығын: тауарлық, маркетингтік, бәсекелі, ресурстық, қаржылық, өндірістік және өзге де стратегияларды, олардың қозғаушы күші бола отырып, яғни стратегиялардың мазмұнын, құрамын, агрессивтілігін алдын ала айқындайтын инновациялық қызмет стратегиясы болуға тиіс. Инновациялық қызметті стратегиялық ұйымдастыру тұжырымдамасын қолдану кәсіпорынға қабылданатын басқарушылық шешімдердің сапасын арттыруға мүмкіндік береді және жаңалықты әзірлеуге және енгізуге арналған уақыт шығындарын қысқарту, демек, материалдық және қаржылық ресурстар шығындарын азайту есебінен тұтастай алғанда инновациялық қызметтің және әрбір инновацияның тиімділігін арттыруды қамтамасыз етеді.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ТАЛДАУ

Аққозы Бағдат Талғатұлы
talgatovichb@list.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Экономика факультеті «Менеджмент» мамандығының
I курс магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекші - э.ғ.к., доцент Тұрмаханбетова Ш.Ш.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы инновациялық үдерістер белсенділіктің төмен дәрежесімен сипатталады. Қазақстанда соңғы жылдары ғылымды қаржыландыру көлемі 0,2% - ға жуықты құрайды [1]. Төмен инновациялық белсенділік тек шикізат салаларында ғана емес, өңдеу өнеркәсібінде де байқалады. Инновациялардың таралу ауқымы мен қарқыны жеткіліксіз болып табылады. Әдетте, олар бір-екі кәсіпорынға енгізіледі. Сонымен бір мезгілде шетелдік технологиялардың қарыз алу көлемі кеңеюде, бұл Қазақстанды экономиканың көптеген ғылыми бағыттары мен секторлары бойынша "қуып жетуші" даму жолына итермелейді, ал АҚШ, Германия, Жапония, Франция өнеркәсібінде ол 70-82% - ға жетеді, бұл осы елдерге әлемдік нарықтағы берік бәсекелестік позицияларды қамтамасыз етеді. Өнеркәсіптегі инновациялық белсенділіктің төмен деңгейі өнеркәсіптік өнім экспортының жалпы көлеміндегі жоғары технологиялық экспорт үлесінің Елеулі қысқаруының негізгі себебі болып табылады. Сондықтан мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі өнеркәсіптік кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру болып табылады [2].

Қазақстанда кәсіпорындар өз мүмкіндіктеріне орай негізгі қорларды жаңартуға, өндіріске жаңа технологияларды енгізе отырып, өнімнің жаңа түрлерін шығаруға, көрсетілетін қызметтердің тізбесін жаңартуға, олардың сапасын арттыруға тырысады.

Қазақстанның мемлекеттік басқару органдары сондай-ақ инновациялық қызметтің экономикалық өсуді жеделдету факторы ретінде маңыздылығын түсінеді. Бұл мәселе бүкіл елдің және оның жекелеген өңірлерінің инновациялық даму стратегиясын әзірлейтін заңнамалық билік органдарының де, атқарушы биліктің де назар аудару саласында тұр.

Жаңа енгізілімдер есебінен жүйенің өсуін қамтамасыз ететін инновациялық әлеует ұғымын экономикалық модельге алғаш рет ғалым К. Фримен енгізген болатын. Фримен бойынша жаңашылдық өндірістік-экономикалық және әлеуметтік-ұйымдық әлеуетті әзірлеу, игеру, пайдалану және жою бойынша іс-шаралар жүйесі болып табылады [3].

"Әлеует" ұғымының практикалық аспектісі П. Дракердің жұмыстарында өз көрінісін тапты, онда ол қазіргі заманғы өнеркәсіптің даму көздерін зерттейді. Атап айтқанда, Дракер инновацияның оны тиімді пайдалану мақсатында қолда бар әлеуетті талдаудан басталатынын атап өтті [4].

Britannica энциклопедиясы "қоғамның әлеуеті" ұғымына бүкіл мақаланы арнай отырып, әлеует берілген нәтижені алуға бағытталған адами білім мен ұсыныстардан тұрады. Осылайша, әлеует бұл анықтамада адам ресурстарымен, атап айтқанда - олардың зияткерлік күшімен, шығармашылық түрдегі адамдармен байланыстырылады [5].

XX ғасырдың 70-жылдары жетекші өнеркәсіптік дамыған елдерде мемлекеттік қызметті де, кәсіпкерлердің жұмыс күшінің кәсіби және зияткерлік әлеуетін дамытуға бағытталған қызметін де ынталандыратын заңдар қабылданды. Мәселен, Жапонияда Кайзен деп аталатын "тұрақты кішкентай жақсартулар" жүйесі енгізілді. Ол фирманың және тұлғаның өмір сүруінің жоғары стандарттарына қол жеткізу мақсатында кәсіпорындардың әлеуетін жүйелі дамытуға бағытталған. АҚШ-та Компания дамуының әлеуетті мүмкіндіктерін табуға және оларды инновациялық серпіліс үшін пайдалануға мүмкіндік беретін теңдестірілген көрсеткіштер жүйесі кең дыбыс алды [6].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Сайт Агентства Республики Казахстан по статистике // stat.kz. - С. 1.
2. Соменкова, Н.С. Инновационная деятельность промышленных предприятий // Развитие инновационного потенциала отечественных предприятий и формирование направлений его стратегического развития. Сборник статей V Всероссийской научно-практической конференции. - Пенза: РИО ПГСХА, 2007. - С. 102-110.
3. Длинные волны: научно-технический прогресс и социально-экономическое развитие / С.Ю Глазьев, Г.И. Микерин, П. Н, Тесля и др. - Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1991. - С. 137.
4. Drucker P. F. Innovation and entrepreneurship: Practice and principles. L.: Pan Books, 1986.- С. 55.
5. Сайт Энциклопедия Britannica // eb.com. - С. 1-2.
6. Курицын А. Н. Секреты эффективной работы: опыт США и Японии. - М., 1994.